

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ: ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Ενότητα 7Α (3): Παιδαγωγικό πλαίσιο και προτάσεις διδασκαλίας για τη διδασκαλία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών αξιών στο νηπιαγωγείο

Κώστας Μάγος & Μάγδα Βίτσου

Το πρόγραμμα σπουδών

Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, τα Προγράμματα Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης προωθούν την ανάπτυξη βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως αυτές ορίζονται από την εθνική και ευρωπαϊκή στρατηγική. Σε αυτές περιλαμβάνονται και οι δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη και τη δημοκρατία (Engdahl & Losso, 2019).

Οι κοινωνικές δεξιότητες βοηθούν τα άτομα να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή, να συνεργάζονται, να διαχειρίζονται πιο αποτελεσματικά τις συγκρούσεις και να επιλύουν διαφορές με εποικοδομητικό τρόπο, να διαπραγματεύονται τις απόψεις τους και να χτίζουν στέρεες σχέσεις. Ειδικότερα, οι δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη διευκολύνουν τα άτομα να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική ζωή και αφορούν σε επιμέρους ικανότητες, όπως η επίδειξη αλληλεγγύης, το ενδιαφέρον για κοινωνικά προβλήματα, η στάση υπευθυνότητας απέναντι στον εαυτό τους και τους άλλους, ο έλεγχος της συμπεριφοράς και η τήρηση κανόνων. Τα παιδιά ανήκουν σε μια κοινότητα, τη σχολική. Έχουν υποχρεώσεις, αλλά και δικαιώματα: να συμμετέχουν, να δημιουργούν και να οικοδομούν τη μαθησιακή κουλτούρα. (Sounoglou & Michalopoulou, 2017).

Σύμφωνα με την Birbili (2007), προκειμένου να είναι το πρόγραμμα σπουδών της προσχολικής εκπαίδευσης αναπτυξιακά κατάλληλο και αποτελεσματικό για όλα τα παιδιά του Νηπιαγωγείου, θα πρέπει:

- ✓ να θέτει ρεαλιστικούς στόχους και να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες των παιδιών αυτής της ηλικίας,
- ✓ να προσαρμόζεται με ευελιξία στις ανάγκες, στις ικανότητες και στις κλίσεις του κάθε παιδιού και να εξασφαλίζει την ενεργητική συμμετοχή όλων των παιδιών, όπως είναι π.χ. τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ή τα παιδιά με ιδιαίτερες ικανότητες,

- ✓ να παρέχει ευκαιρίες για τη στήριξη της πολιτισμικής ταυτότητας και της γλώσσας όλων των παιδιών,
- ✓ να βασίζεται στις προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες και να συνδέει τη γνώση με την καθημερινή πρακτική στο σχολείο,
- ✓ να ενισχύει την αλληλεπίδραση των παιδιών μεταξύ τους, τη συνεργασία με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς των άλλων βαθμίδων και, γενικά, το “άνοιγμα” του Νηπιαγωγείου στην ευρύτερη κοινωνία,
- ✓ να ενοποιεί τη γνώση, να προάγει τη διαθεματική διδασκαλία,
- ✓ να προκαλεί ενδιαφέρον για τη μάθηση και να προάγει τη γνώση, την κατανόηση, την ανάπτυξη και την καλλιέργεια δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών,
- ✓ να ενθαρρύνει την πρόσβαση σε ποικίλες πηγές της γνώσης, την επιλογή και τη χρήση ποικίλου υλικού, την προσέγγιση και παρουσίαση διάφορων θεμάτων με πολλούς τρόπους,
- ✓ να δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να χρησιμοποιούν τις γνώσεις τους, να εξασκούν τις δεξιότητες τους και να συνεχίζουν να μαθαίνουν, προάγοντας την αναζήτηση, την αιτιολόγηση, την κριτική σκέψη, τη λήψη αποφάσεων, τη λύση προβλημάτων,
- ✓ να επιτρέπει στα παιδιά να κάνουν λάθη, χωρίς να επιδιώκει την εξασφάλιση των “σωστών ” απαντήσεων, αλλά να αξιοποιεί με εποικοδομητικό τρόπο τα λάθη τους κατά τον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου,
- ✓ να δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύσσουν και να εκφράζουν ιδέες και συναισθήματα με πολλούς τρόπους, όπως με το παιχνίδι, τη δραματοποίηση, τη γραφή, τη ζωγραφική κ.ά.,
- ✓ να ενισχύει την αυτό-αντίληψη και την αυτονομία,
- ✓ να στηρίζει τον ρόλο των γλωσσών σε όλα τα προγράμματα σπουδών,
- ✓ να αναδεικνύει το παιχνίδι ως πυρήνα ολόκληρου του προγράμματος σπουδών,
- ✓ να ενσωματώνει, όπου είναι δυνατόν, την τεχνολογία στις διάφορες δραστηριότητες του προγράμματος και να αξιοποιεί ποικίλες πηγές πληροφόρησης, όπως το διαδίκτυο,
- ✓ να ενσωματώνει την αξιολόγηση στο πρόγραμμα και, τέλος,
- ✓ να μπορεί να ανανεώνεται συνεχώς και να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες προκλήσεις της εποχής.

Είναι εξαιρετικά σημαντικό να γνωρίζει ο/η εκπαιδευτικός ότι οι οργανωμένες δραστηριότητες δεν έχουν αποκλειστικά γνωστικό περιεχόμενο και ότι δεν αφορούν

διαδικασίες απλής μετάδοσης γνώσεων, στις οποίες τα παιδιά αναλαμβάνουν παθητικούς ρόλους, όπως συμβαίνει για παράδειγμα, σε εξαντλητικές παρουσιάσεις από τον ίδιο/α τον/την εκπαιδευτικό ή σε δραστηριότητες εξάσκησης με φύλλα εργασίας.

Αντίθετα, ο/η εκπαιδευτικός πρέπει να φροντίζει να αποτελούν οι δραστηριότητες πρόκληση για τα παιδιά και να εξασφαλίζουν την ενεργή συμμετοχή τους. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να προωθούν τη συν-οικοδόμηση ιδεών μέσα από το διάλογο της ομάδας και να επιδιώκουν την εις βάθος κατανόηση φαινομένων, τη συγκρότηση νέων εννοιών, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τη διαμόρφωση στάσεων. Όλα αυτά μπορούν να συμβούν, όταν ο/η εκπαιδευτικός (α) γνωρίζει τι θέλει να πετύχει με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα ή το πρόγραμμα δραστηριοτήτων· με άλλα λόγια, έχει σαφείς στόχους και οργανώνει τη δράση του/της με συγκεκριμένες προθέσεις και β) αναγνωρίζει ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και εναλλάσσει, ανάλογα με τους στόχους και τις ανάγκες των παιδιών, διάφορες διδακτικές στρατηγικές. Έτσι, ο/η εκπαιδευτικός άλλοτε λειτουργεί ως πρότυπο, άλλοτε αναπτύσσει συζητήσεις διατυπώνοντας τις κατάλληλες ερωτήσεις κι άλλοτε θέτει προβλήματα προς επίλυση. Άλλοτε, ο/η εκπαιδευτικός, όταν καλείται να επιλέξει ανάμεσα στην ατομική και την ομαδική εργασία, αποφασίζει να οργανώσει πειράματα και ενθαρρύνει το κοινωνικο-δραματικό παιχνίδι (Birbili & Myrovali, 2019).

Η εμπλοκή διαφορετικών μαθησιακών περιοχών (=διαθεματική προσέγγιση), στο πλαίσιο ενός οργανωμένου προγράμματος σπουδών, σε συνδυασμό με τον σχεδιασμό ανάλογων δραστηριοτήτων, δίνει νόημα σε έννοιες και φαινόμενα. Ωστόσο, κάθε διαθεματικός σχεδιασμός θα πρέπει να αντανakλά τις λογικές συνδέσεις που εμπεριέχονται σε καταστάσεις, προβλήματα και ζητήματα της ζωής και του κόσμου, γενικά (Katz, 2000).

Η προσέγγιση που βασίζεται σε εργασίες

Η προσέγγιση που βασίζεται σε εργασίες είναι μια μορφή διδακτικής προσέγγισης και εκπαιδευτικής δράσης που μπορεί να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά στο Νηπιαγωγείο τόσο για την εκπαίδευση των μαθητών/τριών σε ζητήματα κοινωνικών δεξιοτήτων, όσο και γενικότερα (Katz & Chard, 2000).

Τα βασικά χαρακτηριστικά μιας εργασίας είναι τα παρακάτω:

- η αξιοποίηση των βιωμάτων και των εμπειριών των μαθητών/τριών
- η συνεργασία των μαθητών/τριών
- η διαφοροποιημένη παιδαγωγική

- οι μαθητές/τριες ως ερευνητές
- Η διαθεματική προσέγγιση
- Η σύνδεση σχολείου και κοινότητας.

Για την επιτυχία μια εργασίας, δυο ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες μας ενδιαφέρουν: ο ρόλος του εκπαιδευτικού και το κλίμα της τάξης. Όταν πραγματοποιείται μια εργασία, ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού είναι, κυρίως, να εμπυχώνει και να συντονίζει τους μαθητές/τριες, βοηθώντας τους να κατακτήσουν τη γνώση μέσα από μια διερευνητική μαθησιακή προσέγγισή και να συνεργάζονται αποτελεσματικά ως ομάδα, εξασφαλίζοντας ένα κλίμα αμοιβαίας αποδοχής και σεβασμού. Είναι προφανές ότι ο/η εκπαιδευτικός πρέπει να διαθέτει τις κοινωνικές δεξιότητες, τις οποίες φιλοδοξεί να διδάξει στους μαθητές/τριες, προκειμένου να μπορεί να αναλάβει τον ρόλο του καθοδηγητή και του συντονιστή, όταν διεξάγονται εργασίες που αφορούν στη διδασκαλία κοινωνικών δεξιοτήτων και αξιών, όπως είναι η δημοκρατία. Δηλαδή, θα πρέπει ο ίδιος ο/η εκπαιδευτικός να σέβεται τα δικαιώματα των παιδιών, να σέβεται τη διαφορετικότητα, να μην κάνει διακρίσεις εναντίον κανενός και, γενικότερα, οι αντιλήψεις και οι στάσεις του θα πρέπει να αναδεικνύουν τις αξίες της δημοκρατίας και του αμοιβαίου σεβασμού (Katz, 2000).

Όσον αφορά στο κλίμα της τάξης, είναι απαραίτητο η υλοποίηση των σχεδίων που βασίζονται σε εργασίες να εξελίσσεται σε φιλικό κλίμα, στο οποίο όλοι οι μαθητές/τριες πρέπει να νιώθουν άνετα να εκφραστούν ελεύθερα, χωρίς το φόβο του λάθους και της πιθανής αρνητικής κριτικής που θα λάβουν γι' αυτό, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να μπορούν ν' αναδείξουν τις διαφορετικές πτυχές της ταυτότητάς τους χωρίς ενδοιασμούς. Η ύπαρξη ενός κλίματος αμοιβαίας αποδοχής και αλληλοϋποστήριξης είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διδασκαλία και την εκμάθηση των δημοκρατικών αρχών και αξιών (Bonpay, 2017).

Η υλοποίηση μιας εργασίας ακολουθεί μια σειρά βημάτων. Τα σημαντικότερα από τα βήματα αυτά είναι:

- *Η αφορμή και η αρχική ευαισθητοποίηση των μαθητών*
(αφορμή μπορεί να είναι ένα περιστατικό μέσα ή έξω από την τάξη, ένα βιβλίο, μια ταινία ή κάποιο άλλο εκπαιδευτικό υλικό, ο εορτασμός μιας παγκόσμιας ημέρας κ.ά)
- *Η ανάλυση του θέματος σε επιμέρους συστατικά μέρη/ διαστάσεις*

(ένας συνήθης και αποτελεσματικός τρόπος ανάλυσης του θέματος είναι ο λεγόμενος «ιστός της αράχνης»)

- *Η δημιουργία ομάδων εργασίας μαθητών/τριών και η εργασία κάθε ομάδας*
(οι ομάδες χρειάζεται να είναι μικτές και η σύνθεσή τους να αλλάζει, κατά την διάρκεια της εργασίας)
- *Η έρευνα-αναζήτηση πηγών και πληροφοριών*
(μέσα από εκπαιδευτικό υλικό και το διαδίκτυο, προσκλήσεις και επισκέψεις ειδικών κτλ.)
- *Η σύνθεση του υλικού των ομάδων εργασίας*
(η μορφοποίηση γίνεται σε τακτά διαστήματα, ώστε όλοι οι μαθητές/τριες να έχουν συνολική εικόνα της πορείας υλοποίησης της εργασίας)
- *Η παρουσίαση της εργασίας*
(η παρουσίαση μπορεί να γίνει ενώπιον όλων των μαθητών/τριών του σχολείου, αλλά και των οικογενειών τους και των μελών της κοινότητας)
- *Η αξιολόγηση της εργασίας*
(η αξιολόγηση του project συνήθως γίνεται με συζήτηση, αλλά μπορεί να αξιοποιηθούν και η μέθοδος των συνεντεύξεων σε ομάδες εστίασης, τα σχέδια των παιδιών που βασίζονται στις εργασίες κ.ά) (Bonnay, 2017).

Η αξιοποίηση της μεθόδου που βασίζεται σε εργασίες στο νηπιαγωγείο αποτελεί εκπαιδευτική πρακτική που εφαρμόζεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Οι περισσότεροι/ες νηπιαγωγοί έχουν διαπιστώσει την αποτελεσματικότητα των εργασιών στην πράξη και το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών/τριών για συμμετοχή σ' αυτές. Επιπρόσθετα, στο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου τα σχέδια που βασίζονται σε εργασίες οδηγούν σε μία εις βάθος μελέτη ενός θέματος μέσω της βιωματικής μάθησης. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να εργάζονται σε ομάδες, να παίρνουν αποφάσεις, να κατανοούν γνώσεις και δεξιότητες (Katz & Chard, 2000, Quennerstedt, 2016).

Τα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας μπορούν να διερευνηθούν εις βάθος, στο πλαίσιο μιας εργασίας του προγράμματος σπουδών. Μια εργασία μπορεί να ξεκινήσει από την παρατήρηση συμπεριφορών από τον/την νηπιαγωγό και, σε βάθος χρόνου, να διευρυνθεί σε μια πολυδιάστατη και εκτεταμένη έρευνα, κατά την οποία δίνεται ευκαιρία στα παιδιά να βιώσουν «κορυφαίες εμπειρίες» και να εμπλουτίσουν τις αντιλήψεις και τις στάσεις τους (Quennerstedt & Quennerstedt, 2014).

Ξεκινώντας μια εργασία για την πολιτισμική πολυμορφία και τη δημοκρατία στο Νηπιαγωγείο

Πριν επιλέξουμε το θέμα πάνω στο οποίο θα εργαστούμε, εξετάζουμε όλους τους παράγοντες που ίσως επηρεάσουν τη δεκτικότητα και την αποδοχή του θέματος αυτού εκ μέρους των μαθητών/τριών. Είναι σημαντικό, για παράδειγμα, να γνωρίζουμε αν υπάρχουν μαθητές/τριες που βιώνουν διακρίσεις ή τη στέρηση κάποιου δικαιώματός τους. Η οργάνωση της τάξης, οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών/τριών, ο τρόπος δουλειάς και όλοι εκείνοι οι παράγοντες που διαμορφώνουν το άτυπο ή κρυφό πρόγραμμα σπουδών είναι η πρώτη μας μέριμνα (Katz, 2000).

Πρώτο Βήμα: Οργάνωση της τάξης

Οργανώνουμε τον τρόπο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών/τριών με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρχει κλίμα σεβασμού από όλους για όλους. Τα μικρά παιδιά μπορεί να δυσκολεύονται να χειριστούν και να κατανοήσουν αφηρημένες έννοιες, όπως τα δικαιώματα, η ελευθερία, η δημοκρατία, αλλά μαθαίνουν πολύ περισσότερο εμπειρικά και με βάση το πλαίσιο, στο οποίο αυτές οι έννοιες χρησιμοποιούνται. Οι δραστηριότητες, το κλίμα, η οργάνωση της τάξης, οι σχέσεις και ο τρόπος επικοινωνίας παίζουν μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη ενός πολιτισμού σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συνεπώς, η διδασκαλία για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο νηπιαγωγείο πρέπει να στοχεύει περισσότερο στην ανάπτυξη στάσεων και δεξιοτήτων, στην υιοθέτηση αξιών και συμπεριφορών σεβασμού και συνεργασίας και λιγότερο σε γνωστικούς στόχους (Katz, 2000).

Δεύτερο βήμα: Ανάπτυξη εμπιστοσύνης και σεβασμού

Αρχίζουμε με δραστηριότητες που θα ενισχύσουν το αίσθημα εμπιστοσύνης μεταξύ των μαθητών/τριών. Εμπιστοσύνη στο αίσθημα ότι «ανήκω» και «μοιράζομαι» πράγματα με τους άλλους. Εμπιστοσύνη στο ότι σέβονται την προσωπικότητά μου. Αυτά τα δύο συναισθήματα συνιστούν τη βάση για την κουλτούρα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας και ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καταλυτικός στην ανάπτυξή τους.

Όταν στην τάξη υπάρχει έστω και ένας μαθητής/τρια που αισθάνεται ότι μπορεί να γίνει αντικείμενο κοροϊδίας ή ότι απομονώνεται από την ομάδα, εξαιτίας κάποιας

ιδιαιτερότητάς του/της, όταν φοβάται να πει τη γνώμη του/της ή να εκφράσει τα συναισθήματά του, τότε η διδασκαλία για τα ανθρώπινα δικαιώματα χάνει το νόημά της. Πριν ξεκινήσουμε να επεξεργαζόμαστε ένα θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την τάξη μας, αφιερώνουμε μερικές συναντήσεις στη διασφάλιση ενός κλίματος εμπιστοσύνης (Engdahl & Losso, 2019).

Τρίτο βήμα: Η εμπειρία της ανθρώπινης ζεστασιάς

Ο αριθμός των μαθητών/τριών στην τάξη, τα καθημερινά μικροπροβλήματα και οι πολλές απαιτήσεις του κοινωνικού περιγύρου εντατικοποιούν την εργασία και μειώνουν τις ευκαιρίες επικοινωνίας και ανταλλαγών στο σχολείο. Προσπαθώντας να καλύψουν όλες τις απαιτήσεις στο πρόγραμμα της ημέρας, οι εκπαιδευτικοί συχνά αυξάνουμε τον χρόνο σχολικής εργασίας εις βάρος της συναισθηματικής έκφρασης και ανάπτυξης. Άρα, όλοι οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να αφιερώνουμε μια τουλάχιστον ώρα την εβδομάδα στην επικοινωνία, στην κοινοποίηση προσωπικών ανησυχιών και προβληματισμών και στην εμψύχωση της ομάδας, προκειμένου να δημιουργηθεί η κατάλληλη βάση για τη διδασκαλία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παιδιά.

Το θέμα προς συζήτηση μπορεί να καθορίζεται από ένα μέλος της ομάδας, κάθε φορά που η ομάδα “συνεδριάζει”. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ετοιμάσει ένα θέμα που βλέπει ότι απασχολεί την ομάδα ή έχει πέσει στην αντίληψή της/του. Αν, για παράδειγμα, κάποιος μαθητής/τρια είναι πολύ συνεσταλμένος/η, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει μια ιστορία, ένα παραμύθι ή να μιλήσει αόριστα για κάποιον παλαιότερο μαθητή/τρια και να ζητήσει από τους υπόλοιπους μαθητές/τριες να προτείνουν τρόπους ενθάρρυνσης, ώστε να συμμετέχει το συνεσταλμένο στην ομάδα. Τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα εκείνες τις αξίες, πληροφορίες ή δεξιότητες που έχουν γνωρίσει μέσω μιας ζωντανής και ζεστής αλληλεπίδρασης με τους άλλους και μέσω τρυφερών σχέσεων που τα κάνουν να αισθάνονται ασφάλεια. Οι γνώσεις που έχουν συνδεθεί με συναισθήματα αποτελούν εμπειρίες που φέρνουν σίγουρα αποτελέσματα, τα οποία διατηρούνται με την πάροδο του χρόνου (Engdahl & Losso, 2019).

Τέταρτο βήμα: Η κοινωνική δικαιοσύνη στην τάξη

Η δημοκρατική λειτουργία της τάξης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις αντιλήψεις και τις δεξιότητες που έχουν αναπτύξει τα παιδιά σχετικά με τη συνεργασία, τη λήψη αποφάσεων, τη συζήτηση, την αντιπαράθεση απόψεων (να βρίσκουν, δηλαδή, διαφορές και ομοιότητες), τον σεβασμό των απόψεων των άλλων, τον σεβασμό των αποφάσεων που λαμβάνει η ομάδα. Χωρίς την ύπαρξη μιας κοινής αντίληψης ως προς το τι σημαίνει «δημοκρατική λειτουργία», το πρόγραμμα «εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα» κινδυνεύει να αναλωθεί σε ανταγωνιστικές τάσεις, αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις μεταξύ των μαθητών/τριών (Gray, 2016).

Πέμπτο βήμα: Ανακαλύπτοντας ομοιότητες και διαφορές

Μια πρώτη προσέγγιση ομοιοτήτων και διαφορών στο Νηπιαγωγείο μπορεί να γίνει μέσω παιχνιδιών, ειδικά του θεατρικού παιχνιδιού, όπως το ακόλουθο:

Τα παιδιά κάθονται σε κύκλο. Ένα παιδί σηκώνεται και στέκεται στη μέση του κύκλου και κάνει μια ανακοίνωση σε σχέση με την εξωτερική εμφάνιση, π.χ.: «Όλοι όσοι φορούν αθλητικά παπούτσια να σηκωθούν». Τότε, αυτοί που φορούν αθλητικά παπούτσια σηκώνονται από τις θέσεις τους και αλλάζουν μεταξύ τους θέση σε ελάχιστο χρόνο. Μπορεί ο χρόνος να μετρηθεί με το χτύπημα ενός τυμπάνου ή με ένα απόσπασμα από κάποιο τραγούδι. Αυτός που έκανε την ανακοίνωση πρέπει, επίσης, να βρει να κάτσει κάπου. Όποιος μείνει όρθιος, έρχεται στη μέση του κύκλου και πρέπει να κάνει μια νέα ανακοίνωση. Όταν τα παιδιά αρχίσουν να καταλαβαίνουν ότι μπορεί να μοιάζουν, αλλά και να παρουσιάζουν πολλές διαφορές μεταξύ τους, το παιχνίδι μπορεί να πάρει νέα τροπή: τα παιδιά μπορεί να εμβαθύνουν με ανακοινώσεις που αφορούν τα συναισθήματα, όπως «όλοι όσοι είναι κουρασμένοι αυτή τη στιγμή να σηκώσουν το χέρι» ή «όσοι είναι χαρούμενοι να χαμογελάσουν στο διπλανό τους». Ωστόσο, το παιχνίδι κινδυνεύει να χαλάσει σε αυτό το σημείο, γιατί είναι δύσκολο για τα παιδιά να εντοπίσουν τέτοιες ιδιότητες με την πρώτη ματιά. Επομένως, καλό είναι να προηγηθεί μια συζήτηση, ώστε να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο αναγνωρίζονται τέτοιες ιδιότητες.

Η συζήτηση που θα συνοδεύσει αυτό το παιχνίδι πρέπει να εστιάσει σε ζητήματα σεβασμού των ιδιοτήτων ενός ατόμου, ειδικά όταν το χαρακτηρίζουμε. Πρέπει, επίσης, να δοθεί έμφαση στα ζητήματα ευγένειας, προκατάληψης ως προς κάποια χαρακτηριστικά και την “ενοχοποίηση” άλλων χαρακτηριστικών. Τα παιδιά μπορούν

να συζητήσουν τα ζητήματα της υποκειμενικής αντίληψης της εμφάνισης και της συναισθηματικής έκφρασης, παρότι η γλώσσα των συναισθημάτων είναι οικουμενική σε όλους τους πολιτισμούς (Magos, 2019) .

Έκτο βήμα: Αξιοποίηση των καθημερινών προβλημάτων της τάξης

Τα καθημερινά προβλήματα που προκύπτουν στις σχέσεις μεταξύ των παιδιών και των εκπαιδευτικών μπορούν να ακυρώσουν τα μηνύματα ενός προγράμματος εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να μειώσουν την αξία του. Δημιουργούν συναισθηματική ανασφάλεια σε κάποιους, εμποδίζουν την επικοινωνία και τον σεβασμό, ενώ στερούν από τον/την εκπαιδευτικό την ικανότητα να λειτουργήσει ως δημοκρατικός ηγέτης (Johansson & Emilson, 2016).

Συνεπώς, είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί μια συντονισμένη, ενιαία στρατηγική αντιμετώπισης των ανεπιθύμητων συμπεριφορών στη τάξη. Είναι υψίστης σημασίας οι εκπαιδευτικοί να παραμένουν πάντα ανοιχτόμυαλοι στη συζήτηση ή ακόμη και σε μια αντιπαράθεση. Να τονίζουν την άποψη ότι για όλα τα προβλήματα υπάρχει μια λύση, έχοντας στο μυαλό τους ότι θα βρουν αυτή τη λύση. Παρακάτω παρουσιάζεται μια πιο συστηματική προσέγγιση της επίλυσης προβλημάτων. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει:

- ✓ Να προσδιορίσουν και να αναγνωρίσουν το πρόβλημα. Να διακόψουν οποιαδήποτε σωματική ή λεκτική αντιπαράθεση και να ζητήσουν από τα παιδιά να συζητήσουν όλα μαζί τη συμπεριφορά τους.
- ✓ Να ζητήσουν από τα παιδιά να τους περιγράψουν τι έγινε. Να ζητήσουν από τα εμπλεκόμενα παιδιά και τους μάρτυρες του περιστατικού να μιλήσουν για να γεγονότα. Να δώσουν τον λόγο σε όλους, χωρίς να τους διακόπτουν. Μια θετική ενίσχυση, όπως το να ακουμπήσουν το χέρι τους στον ώμο ή να αγκαλιάσουν ένα παιδί βοηθά στην απομάκρυνση των συναισθημάτων θυμού ή ενοχής. Αλλά το σημαντικό σε αυτή τη φάση είναι να παραμείνουν ουδέτεροι όλοι οι εκπαιδευτικοί.
- ✓ Να εξερευνήσουν μια σειρά από λύσεις. Να ζητήσουν από τους άμεσα εμπλεκόμενους να τους πουν πώς μπορεί να λυθεί το πρόβλημα. Αν τα παιδιά δεν μπορούν να βρουν μια λύση, τότε προτείνει ο/η εκπαιδευτικός μερικές πιθανές λύσεις.

- ✓ Να αιτιολογήσουν τις λύσεις. Να επισημάνουν ότι υπάρχουν πολλές δίκαιες λύσεις. Να ενθαρρύνουν τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν τις σωματικές και συναισθηματικές συνέπειες των λύσεων αυτών και να τους θυμίσουν παλαιότερες παρόμοιες εμπειρίες.
- ✓ Να κάνουν αμοιβαία συμφωνία για την επιλογή της λύσης και για τα βήματα που θα ακολουθήσουν για την εφαρμογή της.
- ✓ Να εφαρμόσουν μέχρι τέλους αυτό στο οποίο συμφώνησαν όλοι μαζί (Engdahl, 2015; Engdahl & Losso, 2019).

Έβδομο βήμα: Αποφασιστική αντιμετώπιση συμπεριφορών διάκρισης

Όταν προκύπτει μια σύγκρουση, η οποία οφείλεται σε συμπεριφορές που δημιουργούν διακρίσεις εις βάρος κάποιου, δεν είναι εύκολο να βρεθεί λύση. Τα παιδιά δεν κατανοούν εύκολα την έννοια «διάκριση». Σε αυτήν την περίπτωση, η δράση που θα αναλάβει ο/η εκπαιδευτικός είναι πολύ σημαντική. Συνιστάται ο/η εκπαιδευτικός να επικρίνει τη ρατσιστική συμπεριφορά και να καταστήσει σαφές ότι τέτοιες συμπεριφορές δεν είναι αποδεκτές.

- ✓ Ο/η εκπαιδευτικός πρέπει να παρέχει σαφή υποστήριξη στο παιδί που δέχτηκε τέτοια προσβολή, χωρίς να επικρίνει τον θυμό, τον φόβο ή τη σύγχυση που μπορεί να εκφράζει αυτό το παιδί. Πρέπει να αντιμετωπίσει με ακεραιότητα και αυστηρότητα το παιδί που εκδήλωσε τη ρατσιστική συμπεριφορά, διατηρώντας όμως μια καλοσυνάτη στάση.
- ✓ Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να βοηθήσουν τα παιδιά που υπήρξαν θύματα ρατσιστικής συμπεριφοράς να κατανοήσουν ότι η αρνητική αντιμετώπισή τους λόγω της εμφάνισης, της γλώσσας, της φυλής οφείλεται σε ρατσιστικές στάσεις. Τέτοια περιστατικά, όταν επιμένουν, πρέπει να συζητηθούν, επίσης, με τους γονείς, τον σύλλογο διδασκόντων και την τοπική κοινωνία.

Η προαναφερθείσα μέθοδος εφαρμόζεται σε όλες τις μορφές διάκρισης. Όπου είναι δυνατόν, η πολιτισμική πολυμορφία στην τάξη θα πρέπει να είναι μια κατάσταση συνειδητή, που βασίζεται στην κατανόηση και γίνεται αποδεκτή με χαρά σε κάθε ευκαιρία από την κοινότητα. Πρέπει να θυμόμαστε ότι ο ρατσισμός και ο σεξισμός εμφανίζονται σε πολύ μικρή ηλικία στα παιδιά, οπότε η μέθοδος αυτή λειτουργεί

προληπτικά για την αποτροπή μελλοντικών κοινωνικών συνεπειών (Johansson & Emilson, 2016).

Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει μέριμνα, ώστε όλη η τάξη να ενθαρρύνεται να φροντίζει κάθε παιδί με αναπηρία. Αναζητήστε παραδείγματα δραστηριοτήτων, μέσα από τις οποίες τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν την ταυτότητά τους (Johansson, 2009).

Παιδαγωγικές τεχνικές για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία

Οι ακόλουθες προτεινόμενες τεχνικές υποδεικνύουν με ποιους τρόπους οι εκπαιδευτικοί μπορούν να κινητοποιήσουν την ενσυναίσθηση και την «ηθική φαντασία» των μαθητών/τριών, να αμφισβητήσουν τις προκαταλήψεις και να εντάξουν έννοιες, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και η ισότητα στις καθημερινές τους εμπειρίες, που σχετίζονται με τους ανθρώπους, την εξουσία και την έννοια της υπευθυνότητας. Οι τεχνικές αυτές έχουν αποδειχθεί κατάλληλες για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα, διότι ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη, τη γνωστική και συναισθηματική μόρφωση, τον σεβασμό σε ποικίλες εμπειρίες και απόψεις και την ενεργή συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία (Johansson, 2009).

1) Ομαδικός προβληματισμός - Συζήτηση

Απαιτεί την ανάλυση ενός προβλήματος και συνακολούθως την εύρεση λύσεων. Ενθαρρύνει έναν υψηλό βαθμό συμμετοχής και κινητοποιεί όσους συμμετέχουν να αναπτύξουν στο έπακρο τη δημιουργικότητά τους. Μετά την παρουσίαση ενός προβλήματος, όλες οι ιδέες που προκύπτουν ως απάντηση σ' αυτό, καταγράφονται σ' έναν πίνακα ή σ' ένα γραπτό διάγραμμα. Όλες οι απαντήσεις καταγράφονται. Στο στάδιο αυτό δεν χρειάζονται εξηγήσεις και καμία πρόταση δεν επικρίνεται, ούτε απορρίπτεται. Ο/η νηπιαγωγός, στη συνέχεια, κατηγοριοποιεί και αναλύει τις απαντήσεις, από τις οποίες κάποιες συνδυάζονται, υιοθετούνται ή απορρίπτονται. Τέλος, η ομάδα κάνει προτάσεις και λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με το πρόβλημα (Samuelsson, & Carlsson, 2008).

2) Μελέτες Περίπτωσης

Οι μαθητές/τριες εργάζονται σε μικρές ομάδες πάνω σε πραγματικές ή φανταστικές περιπτώσεις, στις οποίες καλούνται να εφαρμόσουν τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι μελέτες περίπτωσης πρέπει να βασίζονται σε πιστευτά και ρεαλιστικά σενάρια που εστιάζουν σε δύο ή τρία κύρια θέματα. Μια μελέτη περίπτωσης μπορεί να παρουσιαστεί ολοκληρωμένη από τους μαθητές/τριες. Εναλλακτικά, μπορούν να λάβουν διαδοχικά ανατροφοδότηση για την περιπτώσιολογική τους μελέτη ως «εν εξελίξει κατάσταση ή υπόθεση», στην οποία πρέπει να ανταποκριθούν. Αυτή η μέθοδος ενθαρρύνει την ανάλυση, τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και σχεδιασμού, καθώς και τη συνεργασία και την οικοδόμηση ομαδικού πνεύματος. Οι μελέτες περίπτωσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να αρχίσουν συζητήσεις ή και περαιτέρω έρευνα (Johansson & Emilson, 2016).

3) Βιωματική διδασκαλία μέσω των τεχνικών του εκπαιδευτικού δράματος

Οι τεχνικές της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση μπορούν να βοηθήσουν, ώστε οι έννοιες να γίνουν πιο χειροπιαστές, να προσωποποιηθούν οι αφηρημένες έννοιες και να επιδράσουν σε νοοτροπίες, συνδυάζοντας τόσο συναισθηματικές, όσο και διανοητικές αντιδράσεις απέναντι στα ανθρωπίνια δικαιώματα. Μέσα από την προσομοίωση ρόλων, τους αυτοσχεδιασμούς, τα debates κ.α, οι μαθητές/τριες μπαίνουν στη θέση των άλλων, διαφοροποιείται η οπτική τους για τον «Άλλο» και αναπτύσσεται η ενσυναίσθηση (Vitsou & Kamaretsou, 2020).

Επίλογος

Η διδασκαλία και η μάθηση που σχετίζεται με τις δημοκρατικές αξίες και τα ανθρωπίνια δικαιώματα στο Νηπιαγωγείο αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική διαδικασία, καθώς θέτει τα θεμέλια για την δημιουργία δημοκρατικών, ενεργών και κριτικά σκεπτόμενων μελλοντικών πολιτών. Προκειμένου τα μικρά παιδιά να ευαισθητοποιηθούν σε ζητήματα δημοκρατίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πρέπει να χρησιμοποιούνται οι κατάλληλες διδακτικές μέθοδοι για την προσέγγισή τους, οι οποίες να κινητοποιούν το ενδιαφέρον και τη σκέψη των μαθητών/τριών. Η βιωματική προσέγγιση είναι η καταλληλότερη προσέγγιση –ειδικά για την προσχολική ηλικία.

Πολλά περιστατικά που καθημερινά συμβαίνουν στην σχολική τάξη μπορεί να αποτελέσουν ευκαιρία για συζήτηση σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις δημοκρατικές αξίες. Επίσης, το πρόγραμμα σπουδών του Νηπιαγωγείου, καθώς και το εκπαιδευτικό υλικό πρέπει να αποτελούν βασικούς πυλώνες υποστήριξης της διδασκαλίας των παραπάνω θεμάτων. Τέλος, καθοριστικός είναι ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού· αφενός, θα πρέπει να αποτελεί ο/η ίδιος/α φορέα των δημοκρατικών αξιών, που θέλει να μεταδώσει στους μαθητές/τριές του, και, αφετέρου, να φροντίζει για τη δημιουργία ενός δημοκρατικού κλίματος εντός της τάξης, στο πλαίσιο του οποίου κάθε παιδί θα νιώθει ασφάλεια και εμπιστοσύνη να εκφραστεί ελεύθερα, να διεκδικήσει τα δικαιώματά του, αλλά και να κατανοήσει τις ευθύνες του στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού σχολείου.

Βιβλιογραφία:

Birbili, M. (2007). Making the Case for a Conceptually Based Curriculum in Early Childhood Education. *Early Childhood Education Journal*, 35(2), 141–147. <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0112-0>

Birbili, M., & Myrovali, A. (2019). Early childhood education and its contexts: The case of Greece [Special Issue]. *Education Inquiry*. DOI: 10.1080/20004508.2019.1687080

Bonnay, S. (2017). *Early childhood education: Then and now*. Retrieved 21 October, 2018, from www.himama.com/blog/early-childhood-education-then-and-now?cat1=Leadership&cat2=Leadership.

Engdahl, I. (2015). Early childhood education for sustainability: The OMEP world project. *International Journal of Early Childhood*, 47, 347-366. doi:10.1007/s13158-015-0149-6

Engdahl, I. and Losso, M. (2019), "The Human Rights of Children and Young People from the Beginning: Early Childhood Care and Education for all", *Human Rights for Children and Youth (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 24)*, Emerald Publishing Limited, pp. 11-34. <https://doi.org/10.1108/S1537-466120190000024002>

Gray, C. (2016) The Ying and the Yang of democracy in action: tackling children's rights in 2016, *International Journal of Early Years Education*, 24(1), 1-4, DOI: 10.1080/09669760.2016.1140400

Johansson, E. (2009). "The Preschool Child of Today — The World-Citizen of Tomorrow?." *International Journal of Early Childhood* 41 (2): 79–95. doi:10.1007/BF03168880.

Johansson E. & Emilson, A. (2016) Conflicts and resistance: potentials for democracy learning in preschool, *International Journal of Early Years Education*, 24(1), 19-35, DOI: 10.1080/09669760.2015.1133073

Katz, L. (2000). *Engaging children's minds: The project approach*. Norwood, NJ: Ablex

Katz, L., & Chard, S. (2000). *Engaging children's minds: The project approach* (2nd ed.). Stamford, CT: Ablex.

Magos, K. (2019). Transforming the identity of the enemy in pre-school children. A case study in a Greek kindergarten. *International e-journal of educational studies (IEJES)*, 3 (5), 39-46

Quennerstedt, A. (2016). Young children's enactments of human rights in early childhood education, *International Journal of Early Years Education*, 24(1), 5-18, DOI: 10.1080/09669760.2015.1096238

Quennerstedt, A. & Quennerstedt, M. (2014). "Researching Children's Rights in Education: Sociology of Childhood Encountering Educational Theory." *British Journal of Sociology of Education* 35 (1): 115–132. doi:10.1080/01425692.2013.783962.

Samuelsson, P.I., & Carlsson, A.M. (2008). The playing learning child: Towards a pedagogy of early childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52(6), 623-641

Sounoglou, M. & Michalopoulou, A. (2017). Early Childhood Education Curricula: Human Rights and Citizenship in Early Childhood Education. *Journal of Education and Learning*, 6 (2), 53-68

Vitsou, M., Kamaretsou, A. (2020). Enhancing Peer Relationships in a Class of Refugee Children Through Drama in Education: An Action Research, *Creative*

Drama Education [Yaratıcı Drama Dergisi] 15(2), 337-354. DOI:
10.21612/yader.2020.028